

ТЕРМІНОЛОГІЧНА ЛЕКСИКА ЯК АКТИВНЕ ДЖЕРЕЛО ПОПОВНЕННЯ ФРАЗЕОЛОГІЇ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

© Теглівець Ю., 2004

Різні лінгвісти мають свої підходи щодо проблеми існування фразеологічних одиниць серед термінів-словосполучень, оскільки більшість із них називають терміни з яскраво вираженим емоційно-експресивним забарвленням метафоризованими словосполученнями. Проблема: фразеологія в термінології й термінологія у фразеології – предмет нашого дослідження. Основну увагу в публікації зосереджено на структурно-семантичному аналізі термінів-словосполучень, зіставлення їх із фразеологізмами.

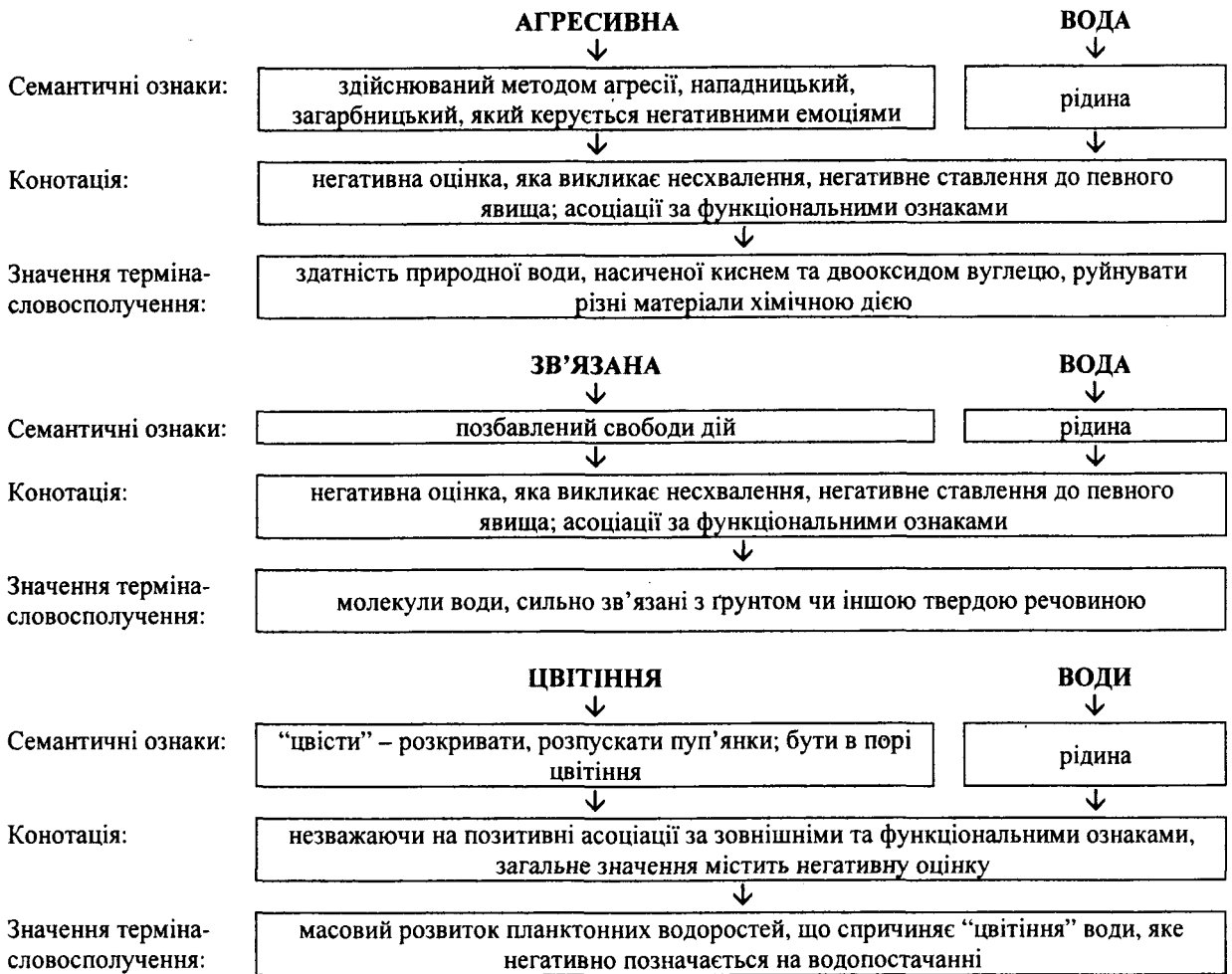
Different linguists have their own approaches concerning the existence of the phraseological units among terms-word combinations because most of them name terms with brightly expressed emotional-expressive coloring metaphorised word combinations. The problem: the phraseology in the terminology or the terminology in the phraseology – the subject of our research. The main attention in the publication is focused on the structural-semantic analyze of the terms-word combinations, their comparison with the phrases.

На сучасному етапі розвитку української науково-технічної термінології виникає питання про наявність фразеологізмів серед термінів-словосполучень, які можуть становити активне джерело поповнення фразеологічної системи сучасної української мови. Оскільки терміни є виразниками понять науково-технічної сфери, то більшість лінгвістів вважає за необхідне наголосити на таких невід'ємних ознаках терміна, як відсутності експресії, образності, суб'єктивно-оцінних характеристик та метафоричності. Щодо останніх ознак, то саме вони є невід'ємною складовою семантики фразеологізмів. Якщо зіставити аналітичні терміни та фразеологічні одиниці, то можемо знайти між ними як багато спільного, так і відмінного. Розглянувши терміни-словосполучення, можна зазначити, що вони здебільшого творяться з допомогою слів загальноживаної лексики, які у своїй семантиці можуть мати певну конотацію.

Особливу увагу привертають до себе такі терміни, як *точка роси, зв'язана вода, міграція з водою, водна токсикологія, естетична цінність водостоку, желатинотвірний агент з водоростей, цвітіння води, колірність води, вода сира, вода живильна, водна блоха, водний гіацинт, інвентаризація води, точка роси, річкова сліпота* та ін., які ряд дослідників, зокрема Л. Буянова, Л. Лисиченко, вважають метафоризованими, зіставляючи їхнє значення з денотативною співвіднесеністю загальноживаних термінів, хоча кожен компонент тої чи іншої термінологічної одиниці має різний рівень емоційно-експресивного забарвлення. Мовознавці не заперечують, що передумовою виникнення асоціацій є метафоризація чи метонімізація термінів. Щоб це з'ясувати, здійснюється етимологічний та структурно-семантичний аналіз компонентів терміна-словосполучення, як і фразеологізмів. Якщо процес перенесення за певною ознакою, на думку більшості лінгвістів, є невід'ємною складовою фразеологізмів, то виникає питання, чому до системи фразеологічних одиниць не можна зараховувати і термінологічні сполуки, утворені тим самим чином, що і становить проблему нашого дослідження. Об'єктом розгляду стали терміни-словосполучення з основним компонентом "вода".

Проаналізовано близько 300 термінів-словосполучень з компонентом "вода", які, зокрема, наявні у таких наукових галузях, як машинобудування, радіотехніка, теплоенергетика, електротехніка, екологія тощо. Безперечно, серед подібних термінів-словосполучень переважають ті, у семантиці яких відсутні емоційно-експресивне забарвлення та оцінка, що є компонентами конотації: *іонізована вода, аерована вода, мінералізована вода, рибальська вода, природні води, норми питної води, абсорбована вода, швидкість течії, активована вода, стічні води, атмосферна вода, котлова вода тощо*. Але цей факт не є підставою для того, щоб заперечувати існування фразеологічних одиниць серед термінів-словосполучень. Перш ніж вдатися до структурно-семантичного аналізу термінологічних сполук, звернімося до фразеологізмів з компонентом "вода", як-от: *виглядати з моря погоди, як у воду опущений, тиха як вода в криниці, говорить як воду варить, зійде як вода з гуски, б'ється як риба об лід, посадити на хліб і воду* та ін. Наприклад, значення фразеологізму *буря у склянці води* – "суперечки, тривоги з дріб'язкових, не вартих уваги питань" – спричинене семантикою слова "буря", у якій присутня негативна емоційно-експресивна оцінка; *як у решеті води приніс* – "зовсім нічого не приніс", що впливає з семантики слова "решето" – "предмет побуту, який використовується для просіювання чогось"; *з-за моря* – "з далеких країн", що впливає з семантики слова "море" – великий водний простір з гіркувато-солоню водою і т.п.

Проаналізуємо терміни-словосполучення з компонентом “вода”:

Фразеологічні одиниці за структурно-семантичними ознаками поділяють на наступні серії:

1) варіантно-синонімічні: *як у воду опущений, як у воді намочений; здоровий як вода, дужий як вода; як у воду впало, як водою вмило і т.п.* Порівняємо з наступними термінами-словосполученнями: *кисла вода, кислотна мряка, кислотний дощ; рідина в'язка, гартувальна рідина, стисна рідина; вода підживлювальна, вода живильна і т.п.*

2) синонімічні серії: *гожа як чиста вода, хоч з лиця води напийся; виглядати з моря погоди, виглядає як каня дощу; як води в рот набрати, як водою залився і т.п.* Порівняємо з наступними термінами-словосполученнями: *цвітіння води, колірність води, забарвлена вода; шнурова пара, пара черв'ячна; оздоровлення ріки, водна гігієна; заражена вода, річкова сліпота і т.п.*

3) антонімічні: *крутить як вир водою – і води не замутить; за синім морем – не за морями; як грибів після дощу – як в решеті води і т. п.* Порівняємо з наступними термінами-словосполученнями: *пара свіжа – пара водяна суха насичена; вільна течія – замкнута водна петля; тверда/жорстка вода – м'яка вода; вихідна вода – відпрацьована вода і т.п.*

При тематичній класифікації фразеологічних одиниць з компонентом “вода” виділено різні тематичні групи, пов'язані з негативною чи позитивною діяльністю людини, її зовнішніми ознаками, характеристикою дій, вчинків, фізіологічних процесів, а також рослинним і тваринним світом, явищами природи тощо, що дозволяє говорити про втрату словом “вода” свого первинного значення “рідина”, чого не можна сказати про терміни-словосполучення. В їхній семантиці здебільшого реалізуються наступні значення слова “вода”, подані у “Словнику української мови”:

- прозора, безбарвна рідина, що становить собою найпростішу хімічну сполуку водню з киснем: *аерована вода, атмосферні стічні води, зв'язана вода, солоня вода, знесолена вода, кислотний дощ, абсорбована вода, активована вода, та ін.;*

- напій або розчин якоїсь речовини: *реакційні норми якості води, придатна вода, вода підживлювальна, вода сира, норми питної води, живильна вода, мінералізована вода та ін.;*

- водна маса / водна поверхня джерел, озер, річок, морів, океанів: *колірність води, насичена зона підземної води, вода водних джерел, водоростевий ставок, водна екосистема, збіжні течії, перехресна течія, дистрофна водойма, лімнетична зона (лімнологія – озерознавство) та ін.*

Спільне між термінами-словосполученнями і фразеологізмами:

- 1) відтворюваність у готовому вигляді;
- 2) наявність у деяких термінах-словосполученнях конотацій;
- 3) сума значень компонентів не дорівнює значенню висловлювання.

Відмінне між термінами-словосполученнями і фразеологізмами:

- 1) конотація відсунута на задній план, у науковій мові вона не сприймається;
- 2) різна сфера вживання: публіцистичне, художнє, розмовне, наукове мовлення;
- 3) збереження значень основних компонентів.

Незважаючи на те, що пласт* термінологічної лексики з емоційно-експресивним забарвленням компонентів незначний, є всі підстави вважати такі терміни-словосполучення частиною фразеології, оскільки значення фразеологічних одиниць залежить не від значення наукових термінів, а мотивованих семантикою загальноновживаних лексем, узятих в тому ж складі, що і склад терміна.

1. Балабан Т. *Англійсько-український словник-довідник інженерії довілля* / Близько 15000 термінів. – Львів: Вид-во Держ. ун-ту “Львівська політехніка”, 2000. 2. Войналович О., Моргунок В. *Російсько-український словник наукової і технічної мови (термінологія процесових понять)*. – К.: Вирій, Сталкер, 1997. 3. *Короткий російсько-український електротехнічний словник* / ред. В.С. Перхач. – Львів: ЛПІ, 1990. 4. *Російсько-український словник з машинознавства та машинобудування* / Уклад.: В.В. Хільчевський, В.І. Шашлов. – К.: Техніка, 1998. – 2-ге вид., репр. 5. *Російсько-український тлумачний теплоенергетичний словник* / За ред. Й. Мисака, М. Крука. Львів: Вид-во Нац. ун-ту “Львівська політехніка”, 2001. 6. *Фразеологічний словник української мови* / Уклад. В.М. Білоноженко та ін. – К.: Наукова думка, 1993.

УДК 81'37'373'374

Соломія Бук

Львівський національний університет імені Івана Франка

ПОНЯТТЯ СЕМАНТИЗАЦІЇ В СУЧАСНІЙ ЛІНГВІСТИЦІ

© Бук С., 2004

Статтю присвячено дослідженню лінгвістичного терміна ‘семантизація’. Описано специфіку його використання в романо-германській та східноєвропейській традиціях. Особливу увагу звернуто на вирішення проблеми його належності до лексикографії чи семасіології.

The linguistic term ‘semantization’ is investigated. The Romano-German and Eastern-European tradition of it functioning is described. The problem of its relation to either lexicography or semasiology is at the center of attention. Since the semasiology is the base of the lexicography, this term belongs at first to the semasiology and only the secondary meaning it developed in the lexicography.

Один із центральних напрямків сучасного мовознавства – розв’язувати проблеми, пов’язані з семантизацією лексики і встановленням необхідних принципів для її моделювання [Аганій 1998: 5]. Проте сам термін “семантизація” вимагає уточнення, оскільки вживається у лінгвістиці непослідовно, використовуючись як категорія і лексикографії, і семантики. А останнім часом можна зауважити тенденцію до менш активного використання цього терміна.

Унаслідок опрацювання спеціальної літератури українського, польського, англійського та російського мовознавства виявлено таке розуміння семантизації:

- (1) “виявлення змісту, значення мовної одиниці” [Ганич, Олійник 1985: 246];
- (2) “усвідомлення, виявлення смислу”, значення” [Ахманова 1966: 400];
- (3) “виявлення смислу, значення мовної одиниці” [Розенталь 1985: 274];
- (4) “усунення невизначеності стосовно значення слова, по-друге, результат цієї процедури, тобто текст, що усуває вказану невизначеність” [Морковкин 1986: 109];
- (5) “У широкому значенні ... загальне поняття, що характеризує безпосередній процес опису семантики мовних одиниць незалежно від обсягу і семантичної структури (мотивованості / немотивованості***, від понятійної категорії, від історії виникнення, від сфери функціонування та ін.)” [Зотова 1998: 57–58];

* шар, верства – ред.

** сенсу (і далі в тексті) – ред.